

Б.А. Прищеп, О.А. Бондарчук, О.Л. Позіховський

АРХЕОЛОГІЧНІ РОБОТИ В ОСТРОЗІ НА просп. НЕЗАЛЕЖНОСТІ, 3

The publication includes the results of archaeological works in 2007 and 2008 in Ostroh at 3, Nezalezhnosti Avenue. On the area allotted for the construction of the edifice of the National University «Ostrih Academy» the cultural layers and objects of the three periods of development of the settlement were revealed: the Slav-Rus (8th–11th c.), Lithuanian-Polish (16th–18th c.) periods and the period from the end of the 18th c. to the beginning of the 20th c.

Рівненська філія ДП НДЦ ОАСУ ІА НАНУ в 2007—2008 рр. проводила роботи в центральній частині м. Острог, на просп. Незалежності, 3. На цій ділянці завбільшки 1,1 га стояв незавершений Будинок культури, а в 2007 р. розпочався його демонтаж у зв'язку із запланованим будівництвом нового корпусу Національного університету «Острозька академія».

Ділянка розташована в межах старого міста, між колишньою Ринковою площею і Луцькою брамою, тут проходила Луцька вулиця, яка згадується в документах з XVII ст. Середньовічне місто сформувалося на місці, зверненому в бік заплави рік Вілія та Горинь, а з півдня обмеженому долиною, по якій проходить просп. Незалежності. На південь від цієї долини, на мисах високого корінного берега Вілії, був збудований замок князів Острозьких.

У 1988 р., на початковому етапі будівництва Будинку культури, в котловані було виявлено та частково досліджено співробітниками Державного історико-культурного заповідника м. Острог об'єкти слов'янсько-руського часу IX—XI ст. і литовсько-польської доби XV—XVIII ст. Таким чином, відкрито сліди найдавнішого слов'янського поселення в центральній частині Острога. Котлован 50 × 45 м має глибину понад 4 м і на його площі культурні шари знищені.

У сезони 2007—2008 рр. проведено археологічну експертизу ділянки: прокопано сім шурфів, а також обстежено підвальні приміщення,

виявлені в траншеї каналізаційного колектора (рис. 1).

Шурф 1, 3 × 3 м, закладено за 5 м на південний захід від південно-західної стінки старого котловану, на середині її довжини. Стратиграфія нашарувань: від сучасної денної поверхні до глибини 0,8—1,0 м простежено порушений шар з будівельним сміттям XIX—XX ст.; до 1,8—2,5 м залягає сірий щільний ґрунт із знахідками XVII—XVIII ст., він заповнює давній рівчак, що утворився вздовж середньовічної вулиці внаслідок водної ерозії; темно-коричневий однорідний ґрунт потужністю до 0,6 м містить знахідки лише у верхніх пластах — це уламки глиняного гончарного посуду княжої доби X—XI ст., шматки печини, кістки тварин; передматериковий шар виявлено на глибині 2 м у північному куті і 2,6 м у південному куті шурфу, його товщина 0,1—0,15 м, нижче залягає жовтий лесоподібний суглинок. Господарську яму і вогнище, досліджені в шурфі, датовано XI ст.

Шурф 2 завбільшки 3 × 4 м був за 15 м на північний схід від північного кута старого котловану. У цій частині ділянки ґрунт було знято під час нівелювання будівельного майданчика. Культурні нашарування та археологічні об'єкти не збереглися.

Шурф 3, 2 × 3 м, закладено за 23 м на північний схід від північно-східної стінки котловану. Стратиграфія нашарувань: до глибини 0,4—0,8 м залягає шар піску, покритий зверху чорним гумусним ґрунтом завтовшки 0,3—0,4 м, ці відклади слід пов'язати з будівельними роботами кінця 80-х рр. XX ст.; нижче, до 1,8—2,0 м, залягає шар, насичений будівельним сміттям та речами XIX—XX ст.; від 1,8—2,0 м до 2,2—2,25 м йде чорний гумусний ґрунт із незначною кількістю дрібних уламків цегли, він визначає

денну поверхню XIX ст.; на глибині від 2 м до 3,0—3,2 м досліджено шар коричневого ґрунту, насиченого органікою та знахідками XVI—XVIII ст.; далі, на рівні 3,2—3,7 м, простежено чорний м'який ґрунт, що містить знахідки XV—XVI ст., а зверху перекритий прошарком тліну органіки рудого кольору завтовшки до 0,1 м; від 3,2—3,7 м до 5,05—5,15 м залягає чорний однорідний м'який ґрунт, у верхніх пластах якого трапилися уламки гончарного посуду X ст., а у нижніх знахідки відсутні; передматериковий шар має товщину 0,15—0,2 м, а материк (жовтий лесоподібний суглинок) починається на глибині 5,2—5,3 м.

Шурф 4 з розмірами 4 × 5 м розташовувався за 20 м на південний захід від південно-західної стінки старого котловану. Стратиграфія нашарувань: до глибини 0,8—0,9 м від рівня сучасної поверхні залягає порушений шар з будівельним сміттям XIX—XX ст.; від 1,0 до 1,5—1,6 м йде шар сірого ґрунту із різноманітними знахідками XVII—XVIII ст., зруйнований у північній частині шурфу будівлею кінця XIX — першої половини XX ст.; від 1,6 м до 1,9 м — шар ґрунту коричневого кольору із включеннями вугілля та попелу, насичений уламками глиняного посуду та іншими знахідками X—XI ст.; від 1,8—1,9 м до 2,2—2,4 м залягає темно-коричневий однорідний ґрунт без знахідок; нижче зафіксовано передматериковий шар завтовшки 0,2—0,25 м, материк залягає з глибини 2,35—2,55 м. На площі шурфу досліджено три об'єкти княжої доби: частину напівземлянки XI ст. та дві господарські ями. Ще дві частково досліджені будівлі належать до литовсько-польської доби.

Шурфи 5 (4 × 3 м) і 7 (6 × 9 м) закладені поряд із західним кутом старого котловану. На цій ділянці культурний шар порушований, простежено пониження материка на південь, він залягає на глибині 1,0—1,6 м. Виявлено котлован підвалу та ями, в яких копали глину, датовані XVII—XVIII ст.

Шурф 6 з розмірами 1 × 1 м прокопаний у траншеї каналізаційного колектора (рис. 1, б). Стратиграфія нашарувань така: під трьома послідовними замощеннями пішохідної доріжки завтовшки 0,4 м до глибини 1,1 м лежить шар сірого ґрунту із незначними включеннями будівельних решток; від 1,1 м до 1,6 м простежено шар щільної глини — це материковий суглинок, вибраний при побудові виявлених поряд давніх підвалів, який використали для підсіпки давньої поверхні подвір'я, у ньому трапилися кахлі XVI—XVII ст. та уламки цегли, такої ж, як у клад-

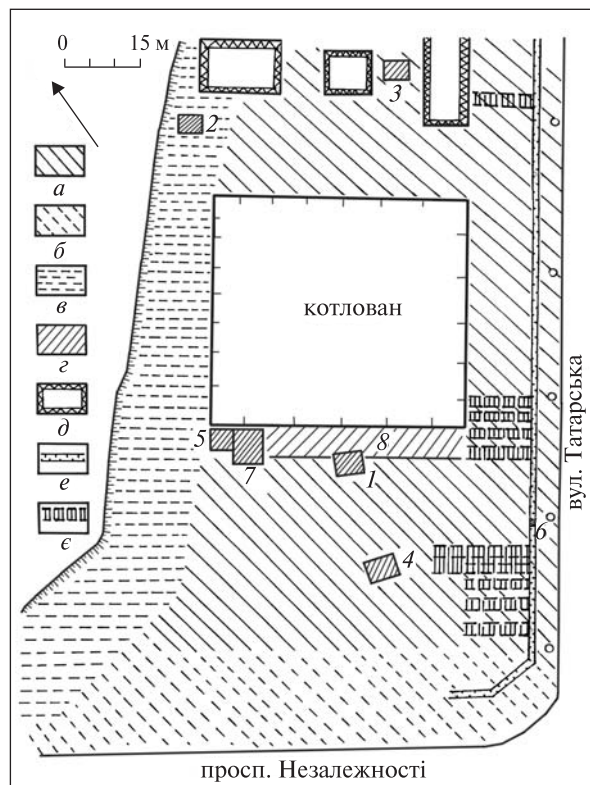

Рис. 1. Острог. План ділянки на просп. Незалежності, 3: а — територія із добре вцілілим культурним шаром; б — територія із частково збереженим культурним шаром; в — територія, де культурний шар не зберігся; г — досліджена археологічно площа; д — будівлі; е — траншея каналізаційного колектора; є — підвали XVI—XIX ст.

ці склепінь підвалів; від 1,6 м до 1,75 м — сірий ґрунт із керамічними виробами XVI—XVII ст.; нижче прошарок чорного ґрунту завтовшки до 0,1 м із керамічними виробами XV—XVI ст.; на рівні від 1,8 м до 2,25 м — темно-коричневий ґрунт, що містить уламки гончарних горщиків княжої доби X—XI ст.; передматериковий шар має товщину до 0,4 м, а материк виявлено на глибині 2,65 м від рівня сучасної поверхні.

По трасі каналізаційного колектора в траншеї, яку викопали вздовж вул. Татарської, на ділянці в 115 м простежено рештки дев'яти підвалів, склепіння яких були частково зруйновані при земляних роботах. Найвищі точки склепінь зафіксовано на глибині від 0,9 м до 1,5 м від рівня сучасної поверхні. Більшість підвалів заповнені землею, але два приміщення не були повністю засипані, тож вдалося встановити їх внутрішні розміри: підвал 4 сягав 11 × 2,5 м, підвал 6 мав довжину 19 м. Стіни підвалів муровані з каменю, а склепіння — із цегли на вапняковому розчині. Формат цегли 26 × 12,5 × 7 см (підвал 9) і 25 × 12 × 6,5 см (підвал 7). Товщина склепінь 0,3—0,35 м. Підвали є рештками житлово-господарських будівель, що поперед-

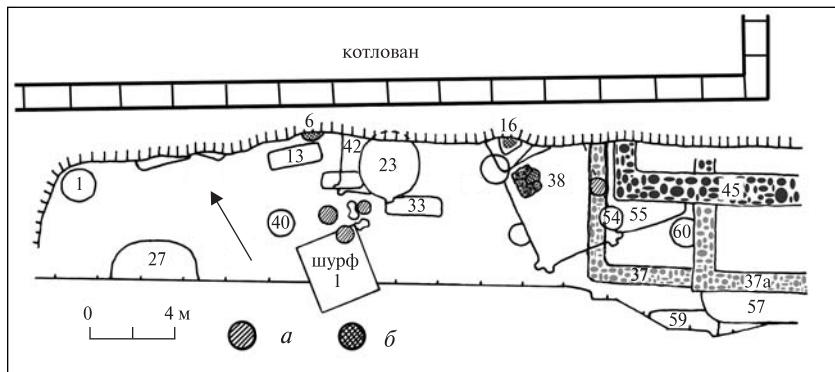

Рис. 2. Острого, просп. Незалежності, 3. Розкоп 8: а — вогнище; б — черинь печі

ньо датовані кінцем XVI — першою половиною XVII ст., вони утворюють окремі комплекси, які відображають особливості забудови Острога в добу князів Острозьких.

Розкопом 8 (6 × 35 м) досліджувалась ділянка вздовж південно-західного краю старого котловану (рис. 2). Повністю роботи завершені у квадратах 1—15 на площі 170 м². Виявлені культурні нашарування та об'єкти віднесено до трьох періодів розвитку поселення: слов'янсько-руського (VIII—XI ст.); литовсько-польського (XVI—XVIII ст.); імперського (кінець XVIII — початок XX ст.).

До слов'янсько-руського періоду належать 24 об'єкти. Це залишки восьми заглиблених житлових і господарських будівель, п'ять зернових ям, ями різного призначення та вогнища. Більшість будівель збереглися частково, вони були зруйновані котлованом та фундаментами пізніших жител.

Повністю досліджено ранньослов'янське житло 38. Це напівземлянка, збудована на південно-східному схилі, стіни орієнтовані за сторонами світу. Розміри котловану 4,95 × 4,05 м, глибина до 0,65 м від рівня виявлення. Долівка похила, понижується на південний схід, перепад глибин становить 0,2—0,25 м. Північно-західний кут котловану зруйнований зерною ямою 39 та напівземлянкою 16.

У північно-західному кутку житла досліджено піч-кам'янку. Вона являла собою потужний завал каміння заввишки до 0,4 м. Піч була складена із каміння насухо, мала чотирикутну форму і розміри 1,4 × 1,3 м. Вона збудована на останці заввишки 5—8 см від рівня долівки, вирізаному в щільному коричневому ґрунті, в який опущено котлован будівлі. В основу стінок покладено великі камені, що сягали 0,3 × 0,25 × 0,1 м, простір між ними було закладено дрібним камінням. Основа череня у перетині напівсферична, розміри 0,9 × 0,75 м, підмазана шаром глини завтовшки до 1 см. Біля південно-східної стіни печі на долівці простежено овальну в плані яму завбільшки 0,48 × 0,4 м і завглибшки 0,4 м, крім того, зафіксовано значну кількість дрібних ям від кілків.

Серед каміння, з якого було складено піч, знайдено кістки тварин, уламки ліпних ранньослов'янських горщиків культури типу Лука Райковецька та крейдяне прясло. Горщики належать до варіантів 6 і 7 типу II, за класифікацією І.П. Русанової. Ці знахідки дозволяють віднести час побудови печі до VIII ст. Однак у заповненні котловану житла на долівці поряд із уламками ліпних ранньослов'янських горщиків трапилися поодинокі фрагменти ранніх гончарних горщиків, тому житло датоване VIII — першою половиною IX ст.

